Journal of Kurdish Literature

P-ISSN: 3657-2645 E-ISSN: 2717-0039
JOKL: http://jokl.uok.ac.ir
University of Kurdistan: http://uok.ac.ir

Spring and Summer 2026
Volume X11, Issue 1, Series 21

Examining the Attitudes of Kurdish Poets (Heiman, Qane, Awat, and Rawchi) toward the Environment

Hossein Mohammadzadeh[1] **(Corresponding Author)**
Hadi Ahmadi[2]
1. Associate Professor of Social Sciences,University of Payam-e Noor, Tehran, Iran.
2. M.A. of Social Sciences, Education Board , Saqqez, Iran.

Article Type:
Original Research

Page Numbers: 47-70

Article History:
Received
August 2, 2025
Received in Revised Form
Jnue 22, 2026
Accepted
July 29, 2026
Published
August 23, 2026

Email:
1. h.m@pnu.ac.ir
2.hadiahmadiii1976@gmail.com

Abstract

Literature plays an important role in expressing attitudes toward society and nature in any society. In fact, literature reflects the relationship between humans, nature, and life. The main objective of this study is to examine the attitudes of four Kurdish poets (Heiman, Qane, Avat, and Rawchi) toward nature and the environment. The conceptual framework is based on green environmentalism, place theory, and ecocriticism. The study employs a documentary research method, and the data are analyzed using qualitative content analysis. The corpus consists of the four main *divans* of the aforementioned poets, and all the poems in these collections are examined through a census-based approach. The analysis identifies nine environmental themes: love of nature, personification of nature, natural disasters, animal hunting, the effects of war, the effects of technology, animal captivity, and the importance of water, air, and soil. The findings indicate that the poetry of these poets encompasses environmental awareness, aesthetic appreciation, critical perspectives, a sense of place, and environmental concern, reflecting a strong environmental orientation. According to these poets, war, natural disasters, overhunting, animal captivity, and technology threaten the environment through destruction, damage, and pollution. Conversely, love of nature, recognition of the value of its fundamental elements (soil, water, and air), and respect for the rights of living beings can contribute to environmental protection and safeguard the right to life of other living beings.

Keywords: environment; nature; Heiman; Qane; Awat; Rawchi

Citation: Mohammadzadeh, H., Ahmadi, H. (2026). Examining the Attitudes of Kurdish Poets (Heiman, Qane, Awat, and Rawchi) toward the Environment . *Journal of Kurdish Literature*, *12*(1), 47-70.
DOI: 10.22034/JOKL.2026.144226.1447

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC) license https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.en

1. Introduction

The environment is one of the most pressing concerns in the contemporary world. The role of literature in shaping perceptions of and representing society and nature deserves serious consideration across societies. A significant part of Kurdish literature is expressed through poetry. However, to date, no independent study has specifically examined Kurdish poets' attitudes toward the environment. Previous studies addressing environmental attitudes have focused on various other topics. Adib Rad, Yousef Fam, and Jafarieh (2021), in their study of the poetry of Sohrab Sepehri and Manouchehr Atashi, concluded that, from the poets' perspectives, attention to nature and ecosystems, recognition of environmental crises, and raising awareness of environmental protection are essential. Yazdani and Shams (2022), in their study of the social and individual factors influencing villagers' environmental attitudes in Marivan, found that most villagers held favorable attitudes toward the environment. Najibi (2017), in a study of the role of mass media in environmental education, found that a lack of environmental awareness or disregard for environmental issues stems from insufficient environmental knowledge and literacy. Salehi and Karimzadeh (2014) identified a positive and significant relationship between individuals' environmental values and their modern environmental attitudes. The book *Philosophy of Environmental Ethics* (2020), written by the sociologist Ribwar Siweyli, addresses responsible attitudes toward the environment and emphasizes the importance of environmental preservation and respect for living beings.

Various theoretical approaches have been developed to address environmental issues, including Edward Relph's (1976) phenomenological approach to place. Relph's work centers on the concept of place and its role in shaping human identity and people's relationships with their environments. His concepts of sense of place and rootedness help explain how individuals develop emotional attachments to particular places and how place, belonging, and attachment contribute to the formation of individual and collective identities. In contrast, placelessness and uprootedness describe conditions in which displacement, migration, globalization, and homogenization may weaken or disrupt individuals' place-based identities. Another relevant concept is that of damaged places, which refers to places degraded or destroyed through human intervention and the exploitation of nature, as in deforestation, environmental degradation caused by oil companies, and the destruction of environments through the technologies of war. Such environmental damage may be represented in literature through depictions of damaged places.

Another theoretical perspective informing this study is Yi-Fu Tuan's (1974) concept of topophilia, derived from the Greek words *topos* (place) and *philia* (love or affection). Topophilia refers to the affective bond between people and particular places, emphasizing the interrelationship between individuals' perceptions, emotions, and cognition and their environments. For the purposes of this study, an integrated conceptual framework was developed by combining relevant concepts from these two theoretical perspectives to guide the analysis.

The researchers acknowledge the challenges of conducting research in a relatively underexplored area. Against this background, the present study examines the environmental attitudes expressed in the poetry of four Kurdish poets: Hemin, Qani, Rawchi, and Awat. More specifically, it seeks to answer the following research question: What attitudes toward the environment are expressed in the poetry of these four Kurdish poets?

2. Methodology

Various methods, including quantitative and qualitative content analysis, are used to analyze textual data (Hariri, 2017). This study employs qualitative content analysis to interpret the poems and identify data relevant to the research questions. This approach focuses on the

words, themes, and concepts present in the poetic texts. Through categorization and coding, the researchers identify the attitudes and perspectives expressed by the poets. The corpus comprises the poetry collections of Hemin, Qani (Mohammad Kabuli), Awat, and Rawchi. A census approach was adopted, whereby all relevant material across these collections was examined. The theme served as the unit of analysis, with thematic units of meaning analyzed in the form of sentences or propositions. A theme could be identified in an entire poem, a section of a poem, a single couplet, or even a hemistich. Through this process, nine themes were identified: love of nature; the effects of war on nature; natural disasters; the prohibition of hunting; animal captivity; air, water, and soil pollution; the effects of technology on the environment; the personification of nature; and animal rights. Subsequently, representative poems illustrating each theme were selected for each poet.

3. Discussion

The thematic analysis identified nine environment-related themes: love of nature, personification of nature, natural disasters, animal hunting, the effects of war, the effects of technology, animal captivity, and the importance of water, air, and soil. Overall, the poets express noteworthy attitudes toward the environment, although two of them—Hemin and Rawchi—were themselves hunters. Hemin even portrayed hunting in an aesthetically appealing manner in some of his poems, whereas Rawchi eventually abandoned the practice. The identified themes occur with varying frequencies across the poets' works. Qani's attitude toward the environment appears more radical than those of the other poets. However, the theme of natural disasters was absent from Qani's poetry; personification of nature and animal rights were not identified in Hemin's work; the effects of war and technology were not identified in Rawchi's poetry; and the effects of war, technology, and animal rights were not identified in Awat's poetry.

4. Conclusion

Beyond nature-oriented Romanticism, which regards nature as a source of inspiration and beauty, these poets' works reveal deeper reflections on environmental issues that merit attention. In the poetry of all four poets, a sense of place emerges as a network of meanings rooted in culture and identity, accompanied by strong opposition to the destruction of places by outsiders. The findings indicate that their poetry incorporates environmental awareness, aesthetic appreciation, critical perspectives, attachment to place, and environmental consciousness, all of which reflect a generally positive attitude toward the environment. From the poets' perspectives, war, natural disasters, indiscriminate hunting, animal captivity, and technology threaten the environment through death, destruction, and pollution. In contrast, love of nature, recognition of the value of essential environmental elements—soil, water, and air—and respect for the rights of living beings can contribute to environmental preservation and uphold the right of other living beings to life. Overall, these Kurdish poets' environmental attitudes are shaped by their personal views, living environments, and political and social perspectives. Love of nature and a sense of place are prominent throughout their poetry. In their treatment of animal rights, Qani stands out for explicitly defending animals' right to life. Most of these poets approach the environment in relation to social life and through the political lens of eco-nationalism.

References

Adib Rad, N., Yusef Fam, A., & Jafariyeh, M. (2021–2022). The influence of different temporal ecosystems in the poems of Sohrab Sepehri and Manouchehr Atashi from the

perspective of ecocriticism. *Scientific-Educational Quarterly Journal of Environment and Sustainable Development, 9*(3), 147–166. [In Persian]

Amani, M., & Javadi, A. (2000–2001). *History and status of the environment in Iran and the world*. Aria Naghsh. [In Persian]

Amid, H. (2013). *Amid Persian dictionary*. Amirkabir. [In Persian]

Aziznejad Sardehkoeistani, K. (2013). *Divan of Rawchi*. Koleh Poshti. [In Kurdish]

Black, J. (2015). *Protection of wildlife from the perspective of international law*. Majd. [In Persian]

Dreik, W. (2010). *The rise of the Green Left: Inside the worldwide ecosocialist movement*. Pluto Press.

Ferber, M. (2010). *Romanticism: A very short introduction*. Oxford University Press.

Giddens, A. (2018). *Sociology* (H. Chavoshian, Trans.). Ney Publishing. [In Persian]

Glotfelty, C., & Fromm, H. (Eds.). (1996). *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology*. University of Georgia Press.

Hariri, N. (2017). *Principles and methods of qualitative research*. Islamic Azad University. [In Persian]

Imami Zanabili, S. K. (2019). *Divan of Awat*. Khani. [In Kurdish]

Jafarinia, G. (2019). Analysis and investigation of the effects of social capital on environmental behaviors of citizens in Bushehr City. *Scientific Quarterly Journal of Regional Planning, 10*(37), 141–150. [In Persian]

Kaboli, S. M. (2005). *Divan of Qane'*. Nashr-e Paniz. [In Kurdish]

Kargar, M., & Jafarinia, G. (2022). Sociological theories and environment. In *Collection of articles of the 7th International Conference on Agricultural Engineering and Environment with an Approach to Sustainable Development*. [In Persian]

Kianpour, M., & Fayyazi, M. (2017). Environmental themes in Gilaki poems based on the ecocritical approach. *Contemporary Persian Literature, 7*(3), 43–69. [In Persian]

Larkin, P., et al. (2005). *Environment: Knowledge for everyone* (A. Javahrian, Trans.). Scientific and Cultural Publications. [In Persian]

Moharramnejad, N., & Tehrani, M. (2010). A review of social theories and environmental management. *Journal of Human and Environment, 22*(1), 3–11. [In Persian]

Mohammadpour, A. (2021). *Anti-method: Philosophical foundations and practical procedures in qualitative methodology* (4th ed.). Logos Publishing. [In Persian]

Najibi, A. (2017–2018). The role of mass media in teaching environmental attitudes and ethics. *Quarterly Journal of Media Studies, 12*(36–37), 91–100. [In Persian]

Parsapour, Z. (2012). An investigation of the relationship between human and nature in poetry. *Two-Quarterly Journal of Persian Literature, 2*(1), 77–100. [In Persian]

Radmanesh, M. (2015). *Crime against the environment* (A. Qurbani, Trans.). Khani. [In Persian]

Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. Pion.

Ritzer, G. (1995). *Sociological theories in the contemporary era* (M. Salasi, Trans.). Scientific Publications. [In Persian]

Routley, R. (1973). Is there a need for a new environmental ethic? *Proceedings of the XVth World Congress of Philosophy, 1*, 205–210.

Salehi, S. (2010). A new attitude toward environment and energy consumption. *Quarterly Journal of Cultural and Communication Studies, 6*(20), 225–248. [In Persian]

Salehi, S., & Karimzadeh, S. (2014). Analysis of the relationship between environmental values and modern environmental attitudes. *Quarterly Journal of Cultural and Communication Studies, 10*(37), 153–170. [In Persian]

Sharafkandi, A. (1993). *Hanbaneh Borineh: Kurdish–Persian dictionary* (2nd ed.). Soroush. [In Kurdish]

Sheikhulislami Mokri, S. M. A. (2008). *Divan of Hymin*. Chwar Chra. [In Kurdish]

Siweyli, R. (2020). *Philosophy of environmental ethics*. Zaryab & Paya. [In Kurdish]

Taylor, P. W. (1986). *Respect for nature: A theory of environmental ethics*. Princeton University Press.

Tuan, Y.-F. (1974). *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes, and values*. Columbia University Press.

Watts, K. E. F. (2004). *Fundamentals of environment* (A. Vahhabzadeh, Trans.). Jahad Daneshgahi Publications. [In Persian]

Yazdani, H., & Shams, A. (2022). Social and individual factors affecting the environmental attitudes of villagers in Marivan County. *Quarterly Journal of Human and Environment, 20*(3), 51–66. [In Persian]

پژوهشنامهٔ ادبیات کردی

بهار و تابستان ۱۴۰۵

دوره دوازدهم، شمارهٔ ۱، پیاپی ۲۱

محیط زیست و افق نگرش شاعران کرد (هیمن، قانع، آوات، راوچی) نسبت به آن

حسین محمدزاده [۱] (نویسندهٔ مسئول)

هادی احمدی [۲]

۱. دانشیار جامعه‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۲. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دبیر دبیرستان‌های سقز، سقز، ایران

DOI: 10.22034/JOKL.2026.144226.1447

نوع مقاله:
پژوهشی اصیل شماره

صفحات: ۶۹–۴۷

تاریخچهٔ مقاله:
دریافت مقاله:
۱۱ مرداد ۱۴۰۴
دریافت نسخه بازنگری‌شده:
۱ تیر ۱۴۰۵
پذیرش :
۷ مرداد ۱۴۰۵
انتشار:
۱ شهریور ۱۴۰۵

نشانی الکترونیک نویسندگان:
1. h.m@pnu.ac.ir
2.hadiahmadiii1976@gmail.com

چکیده

یکی از مهم‌ترین موضوعات در جهان کنونی، مسئلهٔ محیط‌زیست است. نقش ادبیات به‌عنوان نوعی نگرش به جامعه و طبیعت در هر جامعه‌ای شایستهٔ تأمّل است. هدف اصلی این پژوهش بررسی نگرش چهار شاعر کُرد (هیمن، قانع، آوات، راوچی) نسبت به طبیعت و محیط‌زیست است. چارچوب مفهومی پژوهش، برگرفته از مکاتب محیط زیست‌گرایان سبز، نظریهٔ مکان و نقد بوم‌گرا در ادبیات است. روش پژوهش اسنادی و داده‌ها با روش تحلیل محتوای کیفی تحلیل شده است. نمونهٔ آماری مشتمل بر چهار دیوان اصلی شاعران مذکور است. در تحلیل شعر این شاعران نه مضمون (عشق به طبیعت، تشخص بخشی به طبیعت، حوادث طبیعی، شکار حیوانات، آثار جنگ، آثار فناوری، اسارت حیوانات، اهمیت آب، هوا و خاک) مرتبط با محیط‌زیست حاصل شد. نتایج نشان داد که شعر این شاعران مشتمل بر عناصری مثل: آگاهی‌بخشی، زیبایی‌شناسی، دیدگاه انتقادی، وابستگی به مکان و محیط دوستی است که نشانی از نگرش مثبت به محیط‌زیست است. ازنظر این شعرا جنگ، حوادث طبیعی، شکار بی‌رویه، اسارت حیوانات و فناوری باعث تهدید محیط‌زیست (مرگ، آسیب و آلودگی) و در مقابل عشق به طبیعت، ارزشمندی عناصر اصلی طبیعت (خاک، آب، هوا) و احترام به حقوق موجودات می‌توانند به عنوان عامل حفظ محیط‌زیست و حق حیات دیگر موجودات عمل کند.

واژگان کلیدی: محیط‌زیست، طبیعت، شاعران کُرد، هیمن، قانع، آوات، راوچی

استناد: محمدزاده، حسین؛ احمدی، هادی (۱۴۰۵) «محیط زیست و افق نگرش شاعران کرد (هیمن، قانع، آوات، راوچی) نسبت به آن»، *پژوهشنامهٔ ادبیات کردی*، ۱۲ (۱)، ۶۹–۴۷.

۱ـ مقدمه

کلمهٔ محیط زیست واژه‌ای عربی از ریشه‌ی «حوط» به معنای احاطه‌کننده و یا جایی که انسان در آن زندگی می‌کند، آمده است. واژهٔ زیست، مترادف با زیستن، زندگانی و حیات است؛ بنابراین منظور از محیطزیست «مجموعه عواملی است که زندگی و حیات را در برگرفته است» (مشهدی، ۴۱:۱۳۹۲). به‌عبارتی‌دیگر، محیطزیست «دربرگیرنده‌ی کلیهٔ عناصر طبیعی و مصنوعی می‌شود که افراد انسانی و حیوانات و گیاهان و گونه‌های (جاندار و غیر جاندار) را احاطه نموده است» (همان: ۴۱). اما این محیطزیست با دو تهدید اصلی روبرو است: «یکی ته کشیدن منابع تجدیدناپذیر، دوم آلودگی و مواد زائدی که وارد محیطزیست می‌شوند که خود شامل موارد خانگی، غیر خانگی مثل ماشین‌ها و کارخانه‌ها است» (گیدنز، ۸۸۷:۱۳۸۹). انسان که عامل اصلی این آلودگی است، در بخشی از تاریخ اجتماعی خویش متوجه این خطا و عواقب آن شده است.

رابطهٔ انسان با محیطزیست امری حیاتی و دو سویه است. تداوم محیط زیست اگر بدون انسان امری ممکن باشد، اما زندگی انسان بدون محیط زیست ناممکن است. انسان در طول تاریخ برای رفع نیازهای خویش محیط را تغییر داده، به محدوده‌ای از محیط پناه گرفته و در هرحال به محیط وابسته بوده است. اما این تعامل در طی زمان در نوسان بوده است. در دوران سنت انسان، مقهور و مبهوت طبیعت، در دوران مدرنیته، طبیعت مغلوب انسان و در دوران پسامدرنیته، انسان متوجه خطا و افراط خود شده و رابطهٔ خود با محیطزیست را مورد تأمل، بازبینی، نکوهش و نقد قرار داده است.

پیش از ادبیات و علوم اجتماعی در معنای جدید آن، فلسفه متوجه اهمیت موضوع محیطزیست شده است. در حوزهٔ علوم اجتماعی و خصوصا بحث در مورد توسعهٔ پایدار نخستین بار در گزارشی برای سازمان ملل در سال ۱۹۸۷ معرفی شد، که بنا به تعریف عبارت بود «از کاربرد منابع تجدیدشونده و احیاءپذیر برای پیشبرد رشد اقتصادی، حفاظت از گونه‌های جانوری و تنوع زیستی، پایبندی به حفظ پاکی هوا، آب و خاک» (گیدنز، ۸۸۴:۱۳۸۹).

ادبیات که بخشی از فرهنگ زندگی است، نسبت به این مسئله غافل نبوده است. ادبیات، داستانِ رابطهٔ انسان با زندگی در محیط است. انسان در دوران جدید، ادبیات و خصوصاً در دههٔ نود بیش از پیش متوجه تغییرات اقلیمی، آلودگی و بحران‌های زیست‌محیطی شده است. چریل گلاتفیلتی[1] (۱۹۹۶) از بنیان‌گذاران نقد زیست‌محیطی یا بوم‌گرا در ادبیات، بر تأثیر متقابل ادبیات و محیطزیست تأکید دارد. نقد بوم‌گرا، غالباً مسئلهٔ عدالت اجتماعی را مدنظر دارد، اما با دیگر اشکال نقد سیاسی، یک تفاوت اساسی دارد و آن اینکه نقد بوم‌گرا نوعی حمایت از دیگری است که احساس می‌شود توانایی دفاع از خود را ندارد. این دیگری می‌تواند زمین، حق حیات گیاهان و جانوران باشد.

درک وال[2](۲۰۱۰) معتقد است: ادبیات یک وسیلهٔ فرهنگی است که می‌تواند تخیل جمعی را تقویت کند و خوانندگان را نسبت به مسائل زیست‌محیطی و نابرابری‌های اجتماعی حساس سازد. وال معتقد است که ادبیات باید در خدمت تغییر رابطهٔ انسان با طبیعت قرار گیرد و از شراکت با موجودات زنده دفاع کند. این بخش از ادبیات، به انسان در مورد عدم توجه به پیامدهای زیست‌محیطی هشدار داده است. نگرش زیست‌محیطی در ادبیات به جایگاه انسان و تعامل او با طبیعت می‌پردازد. این نگرش نه‌تنها زیبایی بلکه ارزش و اهمیت طبیعت را به انسان یادآوری می‌کند.

شاعران و ادبیان همیشه ناظر آب و خاک و محیطزیست خویش بوده‌اند و نظرات خود را در محتوای ادبی خویش نشان داده‌اند. در این راستا نگرش ادیبان و شاعران کُرد هم نسبت به محیطزیست و نقد بوم‌گرا قابل‌تأمل است. ادبیات کُردی در یک تقسیم‌بندی شامل سه دورهٔ کلاسیک، گذار و نوگرا است. نگرش ادیبان کُرد نسبت به محیطزیست در تاریخ این ادبیات، متغیر است. در دورهٔ کلاسیک شاعران بیشتر متوجه موضوعات عرفان، الهیات، اخلاق و عشق و زیبایی و در دورهٔ دوم (دورهٔ گذار) بیشتر متوجه موضوعات اجتماعی و در دورهٔ سوم (موج نو) توجه بیشتری به محیطزیست و حیات داشته‌اند. هدف این پژوهش بررسی نگرش بعضی از شاعران کُرد نسبت به محیطزیست است و به‌طور مشخص می‌خواهد به این پرسش جواب دهد که نگرش چهار شاعر هیمن، قانع، راوچی و آوات نسبت به محیطزیست چگونه بوده است؟

1.Cheryll Glotfelty
2.Derek Wall

۲- پیشینهٔ پژوهش

پارساپور(۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی ارتباط انسان با طبیعت در شعر» پرداخته به نوع نگرش به طبیعت در شعر فارسی از آغاز شکل‌گیری تا امروز پرداخته است. کیان پور و فیاضی(۱۳۸۹) در پژوهش خود با عنوان«مضامین زیست‌محیطی در اشعار گیلکی بر اساس رویکرد نقد بوم‌گرا» به درون‌مایهٔ اصلی اشعار زیست‌محیطی، مبتنی بر توصیف طبیعت و عناصر آن و تأثیر آن بر کار وزندگی مردم، دغدغه‌های حفظ محیطزیست طبیعی و شهری، مبارزه با آلودگی، صید و شکار بی‌رویه پرداخته‌اند. ادیب راد، یوسف‌فام و جعفریه(۱۴۰۰)، در مقالهٔ «تأثیر زیست‌بوم‌های مختلف زمانی در اشعار سهراب سپهری و منوچهر آتشی» لزوم توجه به طبیعت و زیست‌بوم‌های زمانی شاعر، بحران‌های زیست‌محیطی و آگاهی‌بخشی در موردحفاظت از محیطزیست است.

صالحی(۱۳۸۹) در مقاله‌ای تحقیقی با استفاده از رویکرد جامعه‌شناسی محیطزیست، به بررسی و مطالعهٔ تجربی رابطهٔ بین الگو یا پارادایم نوین زیست‌محیطی و یکی از کنش‌های مسئولانهٔ زیست‌محیطی، یعنی مصرف انرژی پرداخته است. یزدانی و شمس(۱۴۰۱) در پژوهش خویش به نام «عوامل اجتماعی و فردی مؤثر بر نگرش روستائیان شهرستان مریوان در خصوص محیطزیست» به این نتیجه رسیده‌اند که اکثریت روستائیان دارای نگرش مساعد و مثبت در خصوص محیطزیست هستند.

نجیبی(۱۳۹۶) در پژوهش «جایگاه رسانه‌های ارتباط‌جمعی در آموزش نگرش و اخلاق زیست‌محیطی» نشان می‌دهد که ناآگاهی یا بی‌توجهی انسان‌ها به محیط، ناشی از کمبود آموزش‌های علمی و کارشناسانه، داشتن نگرش‌ها و رفتارهای نادرست به محیطزیست، عدم مسئولیت در قبال محیط و به طورکلی نداشتن دانش و سواد زیست‌محیطی است. صالحی و کریم‌زاده(۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان «تحلیل رابطه بین ارزش‌های زیست‌محیطی و نگرش‌های نوین زیست‌محیطی، مطالعهٔ موردی: ارومیه» به این نتیجه رسیده‌اند که اولاً سطح ارزش زیست‌محیطی و نیز سطح نگرش زیست‌محیطی در بین افراد بالاست و ثانیاً رابطهٔ مثبت و معناداری بین ارزش زیست‌محیطی افراد و نگرش نوین زیست‌محیطی آن‌ها وجود دارد.

ریبوار سیویلی(۲۰۲۰) در کتاب *فلسفهٔ اخلاق زیست‌محیطی*[۱] به نگرش محیطزیست پرداخته است. نویسنده در این کتاب ابتدا تاریخچه‌ای مختصر و مرتبط با بحث محیطزیست و مراحل تغییر و دگرگونی‌هایی آن در طول زمان را بیان کرده و در مباحث دیگر بر حفظ محیطزیست و احترام به جانداران و موجودات به‌صورت مستقل و به‌دور از انسان‌محوری در طبیعت و محیطزیست تأکید می‌کند. کنت وات (۱۳۸۳) در کتاب *مبانی محیطزیست* کوشیده است شالوده‌ای علمی در مورد اهمیت محیطزیست و مسائل و مشکلات آن بنیان نهد. دیگر کتاب مرتبط با محیطزیست نوشتهٔ لارکین، پیتر و دیگران(۱۳۸۴) تحت عنوان *محیطزیست دانشی برای همه است*، اهمیت دانش محیطزیست را برای همه امری لازم قلمداد می‌کند.

در پژوهش‌های صورت گرفته، تحقیق خاصی پیرامون اشعار کُردی و مشخصاً نگرش شاعران کلاسیک کُرد نسبت به محیطزیست و بیان دغدغه‌های زیست‌محیطی، صورت نگرفته است. این تحقیق در این زمینه یکی از کارهای اولیه است.

۳- مبانی نظری

مدرنیته، روشنگری و انقلاب صنعتی نقشی بزرگ در دگرگونی نگرش انسان به طبیعت داشته است (محرم نژاد و تهرانی، ۱۳۸۹). محیطزیست تا دوران مدرن، امری جذاب و سرشار از مضامین روحانی بوده اما در دوران انقلاب صنعتی، طبیعت به منبعی از مواد خام برای اهداف اقتصادی تبدیل شد. در این برهه انسان با علم و فنّاوری، زمین و محیطزیست را کنترل کرد و در این فرایند ده‌ها گونهٔ گیاهی و حیوانی را از بین برد. آب‌وخاک و هوا را آلوده کرد و باعث افزایش آلودگی و مهاجرت در ابعاد داخلی و خارجی شد. پیشرفت، همگام و همراه با خسارت و ویرانی بود. این خسارت از دید انسان خلاق و حافظ اخلاق دور نماند و به علل و فرایند و پیامدهای آن پرداخت. در این رابطه فیلسوفان و دانشمندان علوم اجتماعی به نظریه‌سازی این مسئله پرداختند، در ادامه به چند نظریه اشاره می‌شود که نقش راهنمای تحقیق را دارند.

۱. فەلسەفەی ئاکاری ژینگەپاریزی

۱ – ۳- مکاتب زیست‌محیطی

۱-۱-۳- محیط زیست‌گرایان سبز روشن (اصلاح‌طلب)

مکتب محیط زیست‌گرایان سبز روشن معتقدند ملاک هر چیزی در طبیعت ارزشمندی آن برای انسان است. به‌عبارت‌دیگر، طبیعت بایستی در خدمت نیازهای انسانی باشد. این گروه محیطزیست را به سه دسته تقسیم می‌کنند: محیطزیست در خدمت انسان، محیطزیست در تقابل با انسان و محیط زیستی که برای انسان اهمیت ندارد. احترام به محیط زیستی که در خدمت انسان است، به تبع احترام به منافع انسان، لازم و معقول است و به لحاظ اخلاقی قابل توجیه است. مبارزه با آن بخش از محیطزیست که به ضرر انسان است، مانند حیوانات موذی، نیز لازم و شاید معقول است. اما احترام به آن دسته از محیطزیست که با زندگی انسان ارتباطی ندارد، غیرمعقول و غیرضروری است (کارگر و جعفری نیا، ۱۴۰۱).

۲-۱-۳- محیطزیست سبز تیره (رادیکال یا تندرو)

برخی این مکتب را که به‌نوعی از مکاتب طبیعت‌محور شمرده می‌شود، مکتب «اخلاق جانورمحور» خوانده‌اند. در اخلاق جانورمحور نه‌تنها انسان‌ها بلکه حیوانات هم به لحاظ اخلاقی مهم و قابل‌ملاحظه هستند. خیلی از کارهایی که انسان با محیطزیست طبیعی انجام می‌دهد، آشکارا بر حیوانات تأثیر می‌گذارد و چنین توصیه‌شده که این موضوع باید در ارزیابی‌های اخلاقی موردتوجه قرار گیرد (همان: ۴).

۳-۱-۳- نظریه پل تیلور[1]

یکی از نظریه‌های مهم در فلسفهٔ زیست‌محیطی، نظریهٔ تیلور است. تیلور در کتاب احترام به طبیعت(۱۹۸۶) یک نظریهٔ اخلاقی در مورد ارزشمندی زندگی به نام «حیات محوری» ارائه کرد که در آن بر ارزشمندی ذاتی همهٔ موجودات تأکید دارد. او معتقد است همهٔ گونه‌های گیاهی و جانوری حق حیات دارند و مهم‌تر این‌که انسان سرور و برتر از دیگران نیست. برعکس انسان از نظر اخلاقی مسئول حفظ حیات است. او بر چهار اصل عدم آزار[2] موجودات زنده، عدم دخالت[3] در حیات‌وحش، وفاداری[4] (فریب دادن حیوانات، غیراخلاقی است) و اصل جبران[5] تأکید دارد.

۴-۱-۳- محیط زیست‌گرایان سبز بسیار تیره

این گروه استدلال می‌کنند که نظام‌های اخلاقی سنتی (مانند اخلاق کانت یا فایده‌گرایی) فقط به منافع انسان‌ها توجه دارند و موجودات غیرانسانی و اکوسیستم‌ها را نادیده می‌گیرند. در این رویکرد بر ارزشمندی ذاتی طبیعت تائید می‌کنند حتی اگر برای انسان مفید نباشند. این گروه از منطق کلاسیک دو ارزشی (درست/غلط) فراتر رفته و برای طبیعت ارزش‌های اخلاقی پیچیده‌تری قائل هستند(روتلی، ۱۹۷۳).

۲- ۳- نظریه‌های ادبیات و محیطزیست

نظریهٔ اکوکریتیسیزم یا نقد بوم‌گرا که رابطهٔ فرهنگ، ادبیات و محیطزیست را بررسی می‌کند. این نظریه چگونگی بازتاب محیطزیست در متن ادبی، نقش انسان در تخریب یا احیای طبیعت و تأثیر انسان بر ذهنیت زیست محیطی می‌پردازد. در نقد بوم‌گرا به این مطلب توجه می‌شود که محیطزیست و طبیعت چگونه در ادبیات بازتاب یافته است؟

1.Paul Taylor
2. Non-maleficence
3. Non-interference
4 Fidelity
5. Restitutive Justice

۱-۲-۳- نظریهٔ مکان[1]

در اینجا مکان و محیطزیست در ادبیات اهمیت پیدا می‌کند. در این حوزه رابطهٔ انسان با طبیعت و هویت برجسته می‌شود. در این دیدگاه مکان فقط امری جغرافیایی نیست، بلکه شبکه‌ای از معانی، خاطرات، فرهنگ و تعاملات زیست‌محیطی است که بر درک و دریافت انسان از دنیا تأثیرگذار است. درحالی‌که فضا مفهومی انتزاعی و خنثی است، مکان با معنا، تاریخ و تجربه انسان گره‌خورده است.

۲ – ۲- ۳- نظریه ادوارد ریف[2]

ادوارد ریف جغرافیدان و نظریه‌پردازی است که نگرش او حول مفهوم مکان و نقش آن در هویت انسان و محیطزیست شکل‌گرفته است. حس تعلق به مکان[3] و مفهوم ریشه‌داری[4] تشریح می‌کند که چگونه افراد به یک مکان وابستگی عاطفی پیدا می‌کنند. مکان و حس تعلق و وابستگی به آن چگونه در هویت فردی و جمعی نقش دارد. در مقابل مفهوم بی‌مکانی[5] یا ریشه‌کنی وجود دارد. در این حالت به علت جابجایی، مهاجرت، جهانی‌شدن و یکسان‌سازی، فرد حس هویت مکانی خود را از دست می‌دهد. از دیگر مفاهیم این حوزه مکان‌های تخریب‌شده[6] است. مکان‌هایی که توسط انسان و بهره‌برداری انسان از طبیعت تخریب می‌شود. مثل قطع درختان، تخریب محیط توسط شرکت‌های نفتی یا ویرانی یک محیط از طریق فنّاوری جنگ. این آسیب‌ها به‌صورت مکان‌های تخریب‌شده در ادبیات بازتاب می‌یابد. در همین راستا مفهوم مکان‌های مقدس[7] وجود دارد. مکان مقدس درواقع مکان‌های هستند که ارزش معنوی یا فرهنگی دارند. همچنین می‌توان به دو مفهوم مکان اصیل و غیر اصیل اشاره کرد. مکان اصیل (دارای عمق تاریخی) و مکان غیر اصیل (سطحی و یکنواخت مثل مراکز خرید).

۳-۲-۳- نظریه محیط دوستی[8] یای فو توان[9]

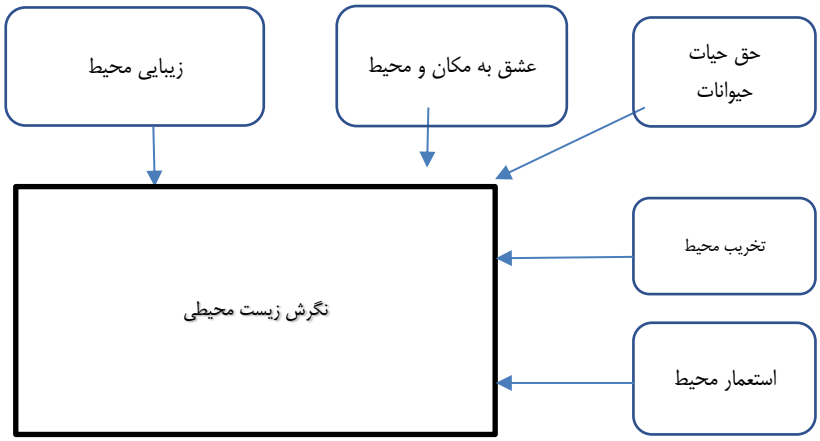
از دو کلمه «توپو» و «عشق» تشکیل شده است. نظریهٔ توان(۱۹۷۴) توضیح‌دهندهٔ عشق و علاقه به محیط است. یعنی پیوستگی ذهن، احساس و شناخت یک فرد با یک مکان. این تعلق معمولاً با حس هویت فرهنگی در میان مردم مشخصی و قطعه‌های مشخصی از مکان در پیوند است. نویسندگان توانمند مکان را به‌عنوان یک شخصیت زنده درحالی‌که نویسندگان ضعیف آن را به‌عنوان پس‌زمینه در نظر می‌گیرند.

۴- چهارچوب مفهومی تحقیق

بر اساس دیدگاه مکاتب محیط زیست‌گرایان سبز تیره رادیکال یا تندرو و بسیار تیره به ترتیب طبیعت، حیوانات و نظام‌های طبیعی مانند درختان، دریاچه‌ها و جنگل‌ها نیز مانند انسان‌ها دارای ارزش فی‌نفسه و مستقل از منافع انسان‌ها هستند. این عناصر علاوه بر این‌که خود به خود ارزشمند هستند، انسان مسئول این عوارض و حتی موظف به جبران این کاستی‌ها است. نگرش نقد بوم‌گرا در ادبیات، هواداری از طبیعت و دیدن زیبایی‌های آن، نقش استعمار و حتی قدرت در تخریب محیطزیست با توجه به نظریات این فیلسوفان می‌توان نگرانی و دغدغه‌های مربوط به شکار بی‌رویهٔ حیوانات و بیزاری، نفرت و نکوهش را نسبت به قفس و دام و یا انواع آزار و اذیت گونه‌های جانوری و گیاهی را تبیین و توصیف نمود. بخشی از نظریه مکان، عشق به طبیعت و اهمیت معنا در راستای نگرش شاعران می‌تواند راهگشا قلمداد شود.

1.place theory
2. Edward relph
3. sense of place
4.rootedness
5. placelessness
6.damged places
7.Sacre place
8.Topophilia
9.Yi Fu Tuan

شکل شماره۱.چهارچوب مفهومی پژوهش

۵- روش تحقیق

در مورد تحلیل داده‌های متنی از روش‌های مختلفی از جمله تحلیل محتوی کمی و کیفی استفاده می شود (حریری، ۱۳۹۶). از فن تحلیل محتوای کیفی برای تفسیر و تحلیل اشعار و استخراج داده‌ها و رسیدن به اهداف و پاسخ به سؤالات تحقیق استفاده‌شده است. در روش تحلیل محتوای کیفی، با تمرکز بر روی تفسیر و درک متن که نمونه شعرهایی از آثار شاعران مورد مطالعه بود و با تأکید بر کلمات، مضامین و مفاهیم موجود در متن شعرها و با دسته‌بندی یا کدگذاری آن‌ها می‌توان به خواسته‌ها و نتایج موردنظر و دلخواه که همان نگرش و دیدگاه شاعران موردنظر است، رسید.

جامعهٔ آماری پژوهش حاضر عبارت است از: دیوان هیمن، دیوان قانع (محمد کابلی)، دیوان آوات و دیوان راوچی. جهت بررسی شواهد دیوان اشعار آن‌ها، به روش سرشماری مطالعه شده است. در مطالعهٔ مورد نظر «مضمون» به‌عنوان واحد تحلیل مورد استفاده قرارگرفته است. «مضمون»ها که واحدی دلالتی به شمار می‌روند به‌صورت یک جمله و یا گزاره بررسی شده‌اند. این «مضمون» ممکن است از کل یک شعر، یا بخشی از آن، یک بیت یا حتی یک مصراع انتخاب شده باشد. در این روش به جنبهٔ ارتباطی موضوع تأکید می‌شود، به این معنا که در مطالعه و تحلیل اشعار هرگاه مضمون آن‌ها به شاخص مورد نظر یعنی نگرش زیست‌محیطی شاعران مورد مطالعه نزدیک شده باشد، مضمون ویژه استخراج شده است. درنتیجه این کاوش نه مفهوم (عشق به طبیعت، آثار جنگ بر طبیعت، حوادث طبیعی، منع شکار، اسارت حیوانات، آلودگی آب‌وهوا و خاک، آثار تکنولوژی بر محیط، تشخص بخشی و حقوق حیوانات) استخراج شد. سپس نمونه شعرهای مرتبط با هر مضمون بیان گردید. برای دقت بیشتر فراوانی هر مضمون در شعر شاعر مدنظر قرار گرفت. نگرش زیست‌محیطی هر شاعر بر مبنای نه مضمون در جدول شماره ۱ تا ۴ تنظیم شد و درنهایت یک جدول تطبیقی (شماره ۵) برای مقایسهٔ نگرش آنان طراحی شد.

۶- یافته‌ها

در بخش یافته‌ها برای هر شاعر ابتدا مختصری از زندگی و آثار او بیان شد. سپس بر پایه مضامین استخراج‌شده مثال‌هایی از شعر به‌عنوان استناد ذکر می‌شود.

۱ - ۶- زندگی‌نامهٔ «هیمن»

سید محمدامین شیخ‌الاسلامی مُکری متخلص به «هیمن» (۱۳۰۰-۱۳۶۵) در روستای «لاچین» از توابع مهاباد چشم به جهان گشود. خانوادهٔ او زمین‌دار بود. او در کودکی راهی مهاباد شد تا در کلاس‌های مدرسهٔ دولتی حضور پیدا کند. امّا پس از اتمام کلاس چهارم ابتدایی راهی خانقاه «شیخ برهان» شد. آثار شعری او عبارت‌اند از: *تاریک و روون* (تاریک و روشن)، *نالەی جودایی* (فریاد جدایی)، *بارگەی یاران* (بارگاه یاران)، و با نثر *پاشەرۆک* (پس از مرگ) و *هەواری خاڵی* (ییلاق خالی)، بازنویسی

تحفهٔ مظفّریه، گردآوری اسکارمان، ترجمهٔ *شازاده و گدا* و چند قصهٔ فولکلوریک کُردی. *دیوان* شعری هیمن که جامعهٔ آماری ما را شامل می‌شود، از مجموع سه کتاب شعری او تشکیل‌شده است (هیمن، ۱۹:۲۰۰۸). در ادامه نگرش او نسبت به محیط‌زیست بیان می‌شود:

۱ – ۱- ۶- عشق به طبیعت

از ویژگی‌ها و مشخصه‌های اصلی شعر هیمن علاقه و دوست داشتن طبیعت، محیط‌زیست و زادگاه است. هیمن در شعر، زیر پا را فراتر از عشق و عاشقی نهاده، دیوانه‌وار جنگل و کوه و طبیعت و هرآن چه در آن هست را، همچون خالقش می‌پرستد و دوست می‌دارد:

«دەپەرەستم چڕ و کێوی» (هیمن، ۳۵۰:۲۰۰۸)

ترجمه: جنگل‌ها و کوه‌ها را می‌پرستم.

یا در مورد دیگری می‌نویسد:

«ئاشقی کێو و تەلان و بەندەن و بەردم ئەمن» (همان: ۸۹).

ترجمه: من عاشق کوه‌ها، قله‌ها و سخت‌ترین کوهستان‌ها و سنگ‌ها هستم

۲-۱-۶- آثار جنگ بر طبیعت

هیمن در طول حیات خویش شاهد جنگ و اثرات مخرب آن بر محیط‌زیست بوده است. او در شعر زیر از تخریب محیط توسط جنگ سخن می‌گوید:

زەردە پەڕی، سوور بوو ئاسۆ　　خەریک بوو سێرە هەڵگیرێ
لە باتی قاسپە قاسپی کەو　　دەهات قرمژنی شیست تیرێ
ئاوری بەر دەدا لە بەندەن　　گڕی خومپارە و بازووکا
کام گوڵ گەش بوو،کام گیا وشک　　بەو بلێسە هەڵدەڕووکا

(همان: ۲۳۸)

ترجمه: هنگام غروب آفتاب، افق سرخ‌فام بود/ غروب بود و هوا داشت تاریک می‌شد. به‌جای صدای کبک‌ها/ صدای رگبار و اسلحه بود/ که کوه‌ها را آتش می‌زد/ شعلهٔ گلوله‌های خمپاره و بازوکا و گل‌های نوشکفته و گیاهان خشک/ در شعله‌های آتش می‌سوختند.

۳ -۱ -۶- حوادث طبیعی

هیمن در شعر زیر به روند عادی طبیعت نگاه می‌کند که در آن چگونه گیاهان در طبیعت در معرض تاراج باد و سرما قرار می‌گیرند:

کەما و مەندۆک و لۆ پەڕیون　　لە ترسی با لە ناو قوولکە پەسیون
لە باخ و چڕ ئەوی دار و درەختە　　هەموو زەردن لە ترسی هێرشی شەختە

(همان: ۲۵۲)

ترجمه: همهٔ گیاهان و گل‌های کوهی خشک‌شده‌اند/ و در چاله‌های دشت از ترس سرما ریزه مخفی‌شده‌اند.

۴ـ۱-۶- شکار و محیط‌زیست

هیمن در شعرهای متعددی از زبان پرندگانی همچون بلبل، کبک و ... از عملکرد و فعالیت شکارچیان شاکی است:

دەسا ئەو ڕاوکەرە کوێر بێ لە چاوان　　منی خستە قەفەز بێ سووچ و تاوان

چ ئینسافە ئەمن بەو دەنگی خۆشم ئەسیر و دیل و زیندانی و خەموّشم

(هیمن،۱۵۶:۲۰۰۷)

ترجمه: پس، آرزومندم که آن شکارچی نابینا و کور شود/ که من را بدون هیچ خطا و گناهی در قفس انداخته است. این چه انصافی است که من با آن صدای خوش و دلنواز/ اسیر، زندانی و بی‌صدا و خاموش باشم.

هیمن که خود شکارگر قهاری بوده و در مورد شکار خوک و تازی شعر سروده و مقاله نوشته است، از قانون منع شکار ناراضی است:

به کەیفی خۆی لە سەر ئەو ئاوە ڕووتە دەکا گاڵتە و قوماری «پێ بە قوونە»

«بنە» ڕووخان و «سیپە» چۆڵ و هۆڵن بڵاون ڕاوکەر و باڵندە پۆلن

لە سەر بەردی دەخۆێنی «کەو» بە دەستە دەڵێ: ڕاوکەر! ئەگەر پیاوی دەهەستە

(همان: ۱۸۹)

ترجمه: انواع پرندگان مانند مرغابی، دُرنا و اردک با خوشی و شادی بر روی آب پاک و زلال رودخانه/ مرغابی‌ها به بازی و سروصدا مشغول هستند/ کمینگاه‌ها ویران و مخفیگاه شکارچیان همه خالی و تهی شده‌اند/ شکارچیان پراکنده‌شده‌اند و در مقابل پرندگان گروه‌گروه هستند/ بر روی لبهٔ سنگ‌ها کبک‌ها به‌صورت گروهی آواز می‌خوانند/ می‌گویند: شکارچی! اگر شهامت داری بلند شو و بیا جلو

۵-۱-۶- اسارت حیوانات

هرچند در شعر بالا هیمن از آزادی پرندگان و منع شکار گله دارد. در اشعاری دیگر مخالف اسارت حیوانات است:

لەبەر ئازاری ژینی نالەباری دەنالێ بولبولی شەیدا بە زاری

مەلێکی فێری دارستان و لێڕ بێ قەفەز پیری دەکا با شووی لە زێڕ بێ

ترجمه: به علت رنج و عذاب زندگی نامناسب/ بلبل دیوانه و عاشق با آه و زاری می‌نالد/ پرنده‌ای که به زندگی در جنگل میان درختان عادت گرفته باشد/ قفس پیر و فرسوده‌اش می‌کند حتی اگر میله‌های قفس از طلا باشد.

۶-۱-۶- آلودگی آب، هوا و خاک

هیمن در شعر زیر به یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین عناصر و ارکان زیست‌محیطی، یعنی آب اشاره می‌کند و آلودگی و نابودی آب را با فنا و نابودی زندگی، طبیعت و محیطزیست برابر می‌داند. او در شعر زیر اشاره به عملیات رژیم بعثی عراق دارد که روستاها[1] را نابود می‌کرد (یلدز، ۶۱:۱۳۹۱) و چشمه‌ها را با سیمان می‌خشکاند:

کانییەکانی بە سمیت داڕشتن یانی سەرچاوەیی ژیانی ناشتن

(همان:۳۷۰)

ترجمه: چشمه‌ها را بتون‌ریزی کرده و خشکاند/ به‌عبارت‌دیگر منشأ و سرچشمهٔ زندگی را دفن کرد.

۷ – ۱- ۶- آثار فناوری

هیمن در شعرهایش اشاره‌هایی به ورود آرام و تدریجی صنعت و فناوری و تداخل در طبیعت و محیطزیست دارد. شاعر در این شعرها نفی‌کننده و مخالف تمدن نوین بشری نیست و زندگی را در حیات صنعتی مدرن جاری می‌بیند. هیمن در واقع به عوارض تکنولوژی هنوز بی‌توجه است و از به‌کارگیری آن در راستای مدرنیته دفاع می‌کند:

دادەمەزرێنن لە گشت شاری وڵات کارخانەیەک

تا بە دەستی خۆی ڕەنێو بێ بەرهەم و کرگاری کورد

1 فقط بعد از قرار داد ۱۹۷۵ رژیم در یک منطقه به وسعت ۶۰۰ مایل ۱۴۰۰ روستا را نابود کرد (یلدز، ۶۱:۱۳۹۱).

بەردەدەن گاجووتی لەڕ، سواری تەراکتۆران دەبن
دێتە دەر بووره و بەیار و بەندەن و نیساری کورد
(همان: ۱۶۷)

ترجمه: در همهٔ شهرهای کشور کارخانه‌هایی تأسیس می‌کنند/ تا مستقلاً و با دستان خود محصول و صنعت بومی را بسازد. گاوهای شخم‌زن لاغر را رها نموده و سوار تراکتور می‌شوند/ زمین‌های بایر و در حال استراحت و کوه‌های و سایه سار کوهپایه ها، همه را شخم می‌زنند.

جدول شماره ۱. میزان اهمیت شاخص‌های زیست‌محیطی در اشعار«هیمن»

ردیف	شاخص‌ها	تعداد اشعار	محتوا	میزان اهمیت
۱	عشق به طبیعت	۲۰-۳	همیشه به یاد وطن، عاشق کوه و صخره،پرستش کوه و جنگل	خیلی زیاد
۲	آثار جنگ بر طبیعت	۵	پایگاه و خاک‌ریز، سوختن گیاه و درخت، فرار حیوانات، خشکاندن چشمه، آلودگی صوتی	خیلی زیاد
۳	حوادث طبیعی	۴	گردباد، آتش، طوفان،باد، زلزله، سرما	خیلی زیاد
۴	شکار و محیطزیست	۳	دو دیدگاه متضاد و مختلف	متوسط
۵	اسارت حیوانات	۸	شکایت بلبل اسیر: اسارت، شکستن پروبال	خیلی زیاد
۶	آب،هوا و خاک	۲	بتون کردن چشمه‌ها، نابودی طبیعت	زیاد
۷	آثار فناوری	۱	موافق ورود تدریجی فناوری، مداخله در طبیعت	متوسط

۲ -۶- زندگی‌نامهٔ «قانع»

سید محمد کابلی، متخلص به قانع در سال (۱۲۷۷ – ۱۳۴۴) در روستای «ریشین» از توابع شهر زور به دنیا آمد. قانع در زبان و ادبیات کُردی، فارسی و عربی توانا و به هر سه زبان شعر سروده است. اشعار او ساده، روان و قابل‌فهم برای همهٔ نسل‌ها و قشرهای جامعه است. درون‌مایهٔ بیشتر اشعارش ستایش آزادی، وطن‌دوستی، گله از روزگار و انتقاد از اوضاع نابسامان محیط زندگی و پرداختن به مشکلات مردم مستمند بوده است. آثار شعری او، شامل *گوڵاڵەی مەریوان* (آلاله مریوان)، *باخچەی کوردستان* (باغچه کردستان)، *چوار باخی پێنجوێن* (چهار باغ پنجوین)، *شاخی هەورامان* (قلهٔ اورامان) و *دەشتی گەرمیان* (دشت گرمیان) است که همگی در مجموعه‌ای تحت عنوان *دیوان قانع*(۱۳۸۵) چاپ‌شده است. قانع در سال ۱۳۴۴ در روستای «لنگه دێ» در سن ۶۷ سالگی بر اثر بیماری آسم درگذشت (قانع، ۳:۱۳۸۴).

۱ـ۲-۶- عشق به طبیعت

علاوه بر توصیف و تعریف زیبایی‌های طبیعت و مناظر آن، قانع در چند شعر پا را از توصیف و تعاریف فراتر نهاده است:

بێ تەماشای دارستانی پڕ بەها و شەوکەتت چۆن بەقوربانت نەبم، بۆ مەنزەرەی پڕ قیمەتت
(قانع، ۳۴۸:۱۳۸۴).

ترجمه: بیا و جنگل‌های ارزشمند و پرشکوه را تماشاکن/ چگونه جانم را فدایت نکنم، با این‌همه مناظر زیبا و باارزش

۲ـ۲-۶- آثار جنگ

قانع، با توجه به دیدن آثار مُخَرّبِ جنگ‌های بزرگ جهانی و منطقه‌ای بر محیطزیست و طبیعت، جنگ را نفرین می‌کند و کل ادوات جنگی (تانک‌ها و توپ‌ها و سلاح‌ها) را فدای تن کشاورز خسته کرده و کار آن‌ها را خدمت به خلق دانسته آن‌ها را و اساس و شالودۀ زندگانی دانسته است.

قەزای هێزی لەشی جووتیاری مانوو لە دوسەد بۆمب و تانک و تۆپی شاران
ئەمانە خزمەتن نەک کوشتن و جەنگ هەزار لەحنەت لە کوشتار و لە تالّان
ئەمانە بەردی بنچینەی ژیانن ئەمانە خوو و ڕەوشتی پیاوی ئازان

ترجمه: الهی دو صد بمب و اسلحه و تانک و توپ شهرها بلاگردان قدرت جسمانی دهقان خسته شود.
کشاورزی و شخم‌زنی خدمت هستند نه جنگ و کشتار/ هزاران لعنت بر کشتار و تاراج و غارت/ کشاورزی و شخم‌زنی اساس و شالودۀ زندگی هستند/ و باز این‌ها خو و روش مردان شجاع هستند.

۳ـ۲-۶- شکار

قانع در شعر «کۆتر و ڕاوچی» (کبوتر و شکارچی)، پس از بیان کار شکارچی او را چنین می‌نکوهد:

بە سووک نەوی لە تفەنگ مشتی لێ‌گرت بە بێدەنگ
ڕەحمی نەکرد بە بێچووی تازە لە هێلکە دەرچووی
تفەنگی هێنا سەر پێ تەقانی و کوشتی لە جێ
ساچمە ئاژین بوو لە دار کۆتر پێکرا و کەوتە خوار

(همان: ۴۹۲)

ترجمه: به‌آرامی اسلحه‌اش را برداشت/ و بدون سروصدا و آهسته به‌سوی کبوتر نشانه گرفت. هیچ رحم و مهری نسبت به بچه‌هایش نداشت/ جوجه‌هایی که تازه سر از تخم درآورده و متولد شده بودند. تفنگ را مسلح و آمادۀ شلیک نمود/ کبوتر را هدف قرار داده و گلوله را شلیک کرد. ساچمه‌های گلوله به‌سوی درخت روانه شدند/ کبوتر مورد هدف قرار گرفت و از بالای درخت پایین افتاد.

۴ـ۲-۶- اسارت حیوانات

در نمونۀ زیر گفتگوی دو بلبل را بازگو می‌کند که آن‌ها زندگی آزاد اما گرسنه را بر قفس طلا و خانۀ شاهان ترجیح می‌دهند:

بە سکی برسی لە چلەی زستان سەرمەست بگەڕێم کوێستان بە کوێستان
خۆشترە لە ناو قەفەزی ئالّتون لە سەر تەختی شا بە زاری و زەبوون

(همان: ۵۵۰)

ترجمه: با شکم‌گرسنه و در اوج سرمای زمستان/ با آزادی از این کوه به آن کوه پرواز کنم
بسی خوشایندتر است از اسیری در قفس طلایی/ بر سر تخت شاهی، ولی بیچارگی و زبونی

۵ـ۲-۶- آلودگی خاک، آب، هوا

قانع در اشعار خویش سه رکن اصلی و حیاتی محیطزیست، خاک، آب، هوا، را مورد تأیید و سفارش قرار داده و خواهان ارج نهادن به آن‌ها و حفظ و نگهداری‌شان به بهای فداکاری و جان‌فشانی بوده است و دفاع از آن‌ها را وظیفۀ مهم تمام انسان‌ها دانسته است.

عەیبە بۆ تۆ کە نەسڵی کوردانی حورمەتی خاک و باد نازانی (همان: ۳۰۱).

ترجمه: برای تو که از نسل کردها هستی بسی عیب و ایراد است/ که ارج و قدر خاک و هوا را نفهمی و رعایت نکنی.

۶ـ۲-۶- آثار فناوری

قانع نظری دوگانه به صنعت و مدرنیته دارد. او مدرنیته را بدون چون‌وچرا نمی‌پذیرد و در بعد منفی آن را نقد می‌کند؛ چراکه باعث نابودی انسان و خاک می‌شود:

هەر تۆش ئەسبابی خوێن ڕژاندنی　　هەر تۆش ئەسبابی مێشک پژاندنی
هەر تۆش واستەی ژن قیژاندنی　　هەر تۆش واستەی خاک بێژاندنی

(همان: ۱۸۱)

ترجمه: ای علم تو در بعضی جاها سبب خونریزی و کشتاری/ و باز تو دلیل و سبب افشاندن و پرت شدن مغزهای بسیاری شدی/ و باز تو واسطه و سبب آه و نالهٔ زنان هستی/ و باز هم تو واسطه و سبب بیختن خاک‌های بسیاری شدی.

۷ـ۲-۶- تشخّص بخشی

در نمونهٔ زیر قانع از گفتگوی خود با گندم می‌گوید. او گندم را پادشاه نعمات می‌نامد و آن را دلیلی برای زندگی انسان می‌داند:

گەنم تۆ و دینت! تۆ لە کام گیایت　　ئەمەچەن قەڕنە خەڵکی سەر دنیایت؟
ڕاستم پێ بێژە تۆ بۆچی چاکی؟　　لە ناو دەغڵانا تۆ بۆچی تاکی؟
گەنم: قانع من گەنم پاشای نێعمەتم　　بە واتای خەڵقی، خەڵکی جەننەتم
هەر منم کە هۆی ژینی ئینسانم　　هەر من ڕەونەقی گەل و نیشتمانم

(همان: ۴۰۶)

ترجمه: قانع: گندم تو را سوگند می‌دهم! تو از زمرهٔ کدام گیاهان هستی/ چند قرن هست که تو اهل و ساکن دنیا هستی؟/ راستش را بگو که چرا شما در جمع پسندیده‌ها هستی؟/ در جمع غلات، چرا شما تک و بی‌همتا هستی؟/ گندم: قانع، من گندم هستم، پادشاه نعمت‌ها/ به گفتهٔ مردم، یکی از ساکنین بهشت هستم./ من سبب و دلیل زندگی انسان‌ها هستم/ و باز من سبب روایی و زیبایی مردم و میهن هستم.

۸-۲-۶- حقوق حیوانات

قانع در شعر زیر از ابو علامعری یاد می‌کند که هرگز گوشت نخورده است چراکه حیوانات نیز جان دارند و زندگی را دوست دارند:

بیستم بولعەلا، تا دنیای ڕابوارد　　لە کەم تا بە زۆر هیچ گۆشتی نەخوارد
چون ئەیوت: ئەویش وەک من گیانداره　　حەز لە ژین ئەکا، لە مەرگ بێزاره

(همان: ۵۲۳)

ترجمه: شنیدم که ابوالعلا، در تمام مدت زندگانی‌اش/ از خوردن گوشت حیوانات امتناع کرد و نخورد چون معتقد بود، که حیوانات هم مانند ما، جاندار هستند/ زندگی را دوست دارند و از مرگ و نیستی بیزار هستند.

جدول شماره۲. میزان اهمیت شاخص‌های زیست‌محیطی در اشعار«قانع»

ردیف	شاخص‌ها	تعداد اشعار	محتوا	میزان اهمیت
۱	علاقه به طبیعت	۱۱-۳	عاشق و شیدا، فدا شدن و قربانی شدن، بهشتی و ماورایی، دارو و شفابخش	زیاد
۲	آثار جنگ بر طبیعت	۱	نفرت از جنگ و آثارش، عاشق کار و آبادانی	زیاد

۳	شکار و محیط‌زیست	۷	دو دیدگاه مختلف،اشاره به انجمن حمایت از حیوانات	زیاد
۴	اسارت حیوانات	۷	متنفر و عصبانی از اسارت- گفتگوی دو بلبل- زندگی سخت اما باعزت برتر است	خیلی زیاد
۵	خاک، آب، هوا	۶	گوهر، سرمه، کوثر، بهشتی	زیاد
۶	آثار فناوری	۳	فناوری می‌تواند دارای دو نتیجهٔ متضاد باشد	خیلی زیاد
۷	تشخص بخشی	۱۵	هشت مورد حیوانات، سه مورد گیاهان، چهار مورد مکان، در هیئت انسان حرف زدن و دارد دل نمودن	خیلی زیاد
۸	احترام به حقوق حیوانات	۳	محیط زیست‌گرایان سبز تیره (رادیکال یا تندرو)، ارزش اخلاقی مستقل وفی نفسه	خیلی زیاد

۳ -۶- زندگی‌نامه «آوات»

سید کامل امام زنبیلی، متخلص به«آوات» در سال (۱۲۸۲ -۱۳۶۸) در روستای زنبیل از توابع شهرستان سقز دیده به جهان گشود. آوات تحصیل علم در حضور فقها و استادان علوم دینی ادامه داد. در مسیر تحصیل با عباس حقیقی، شاعر نام‌آشنا دوست می‌شود. در سال ۱۳۰۷. همراه با دوستش، عباس حقیقی برای ادامهٔ تحصیل به روستای «باخچه» سفر کرده و به شاگردی استاد سید عبدالکریم مدرس نائل می‌گردند. افتخار شاگردی این استاد، سبب یادگیری زبان مادری و علاقه‌مندی به اشعار کُردی در آن‌ها می‌شود که نتیجه‌اش شعرهایی با مضامین دینی، اجتماعی و میهنی است. در سال ۱۳۰۹ به علت بیماری پدرش، تحصیلات را رها کرده و به دیار خویش، زنبیل، برمی‌گردد.

آوات نیز همانند بیشتر شاعران و همفکرانش در آن دوران، به علت شکایت از جور حاکمان رژیم ستم‌شاهی پهلوی، بیش از دو سال حبس می‌شود. آوات در سن ۸۶ سالگی دار فانی را وداع گفته و در آرامگاه روستای زنبیل دفن می‌شود. تنها اثر ایشان دیوان شعر آوات *شاری دڵ* (شهر دل) است که در سال ۱۳۶۵ چاپ‌شده است. در ادامه نگرش آوات به محیط‌زیست بیان می‌شود (آوات، ۱۳۹۸:۱۳).

۱ـ۳-۶- عشق به طبیعت

آوات به معنای راستین کلمه عاشق محیط و مکان خویش است. در شعر زیر این حس قابل‌درک است:

نیشتمان! قوربانی کانیاو و زنەی زەنوێرتم
گیان‌فیدای ڕەشماڵ و شوان و مێگەڵی سەر بێرتم
کوشتەیی کارەی مەڕ و بەرخ و بنە و هاوێرتم
عاشقی ئاسکی چیای بژوێن و جوان و تێرتم

(آوات، ۱۳۹۸:۲۴۵)

ترجمه: وطنم! فدای چشمه‌ساران و مرغزار و بلندی‌های خوش آب‌وهوایت/ جانم فدای سیاه‌چادر و چوپان و گله‌های چراگاهت / کشتهٔ صدای گوسفند ، برّه و استراحتگاه در هنگام جدا کردن آن‌ها در گله هستم/ عاشق آهوی کوه‌های پر از گیاه و علف زیبا و سیرابت هستم ای وطن.

۲ـ۳-۶- حوادث طبیعی

شاعر در شعر زیر از سیلی خانمان‌برانداز سخن می‌گوید که علاوه بر طبیعت به انسان‌ها و محیط زندگی آن‌ها آسیب وارد می‌کند:

هەستا لە وڵاتی ئێمە تۆفان هەڵڵایە، هەرایە، شینە ، گریان
خێزان و منداڵ و ماڵ و پاتاڵ ون بوون و جیهان لە ئێمە بوو تاڵ
لافاو هەچی بوو لە ماڵ هەمووی برد تاڵاوی بە زاری ئێمەدا کرد

(همان:۲۹۲)

ترجمه: در دیار ما طوفان به راه افتاد/ همهمه است، آشوب است و شیون و گریستن./ زن و بچه و خانه و دام‌ها/ همه گم‌گشته‌اند و جهان به کام ما تلخ شده است./ سیلاب همهٔ دارایی ما را بُرد/ تلخی و زهر را به خورد ما داد.

۳ـ۳-۶- شکار

آوات در شعر زیر شکارچیان را به علت شکار کبک مورد نکوهش قرار می‌دهد. او می‌پرسد آیا فقط به خاطر این کبکی که زیبا است و خود را آراسته است می‌کشید؟

خاسە کەوێ لەو کەژە هەڵنیشتووە خاڵی ڕەش و سووری بە جووت ڕشتووە
ڕاوچی هەموو لەو کەوە دەر کەوتووە! بۆچی دزە؟ جەردەیە؟ کێی کوشتووە؟
کێهە کەسی ئەو لە ژیان خستووە؟ ماڵ و مەڕ و زێوەری کێی بردووە؟

(همان: ۲۶۸)

ترجمه: یک عدد کبک زیبا بالای کوه برنشسته است/ خال‌های رنگی سیاه و قرمزش را آرایش و سرمه کشیده است/ همهٔ شکارچی‌ها برای شکار کبک آشکارشده‌اند/ چرا؟ مگر دزد است؟ راهزن است؟ کسی را به قتل رسانده؟
چه کسی را از زندگی کردن محروم ساخته است/ مال و دارایی و ثروت چه کسی را غارت کرده است؟

۴ـ۳-۶- اسارت حیوانات

غەم وەکوو شاهین بەرەو ڕووم دێ بە قین ئەمنی هەژاریش بە خودا وەک کەوم
بێ پەڕ و باڵ هاتمە بەر دەستی ئەو تاکوو بە یەکجاری بە لادا کەوم

(همان: ۱۱۲)

ترجمه: غم، همانند شاهین با کینه‌ورزی به‌سوی من حمله‌ور شده/ من بیچاره هم، همانند کبک تسلیم تو هستم. بدون بال و پر در اختیار او هستم/ تا به‌کلی از حال افتاده و نیست و نابود شوم.

۵ـ۳-۶- آلودگی آب، خاک، هوا

ئەی خاکی پڕ لە جەوهەر و هەر لە زێڕ و زێو هۆزت بە شاخ و داخەوە بوونە سەر بزێو (همان:۲۵۷).

ترجمه: علت بلندپایگی همهٔ گروه‌ها و پیر و جوان کُرد/ زندگی کُردها با آب‌وخاک زیبایش ماندگار است . ای که خاکت پر از گوهر و آمیخته با طلا و نقره است/ ایل و عشیره‌ات عاشق و شیدای کوه و کمرت هستند.

۶ـ۳-۶- تشخّص بخشی

منزلت و جایگاه موجودات در نظر استاد «آوات» جایگاهی ویژه و دارای قدر و ارزش گران‌بهایی است؛ به‌طوری‌که «آوات» گیاهان و گل‌ها و درختان را هم‌تراز و برابر با اعضای بدن انسان، چشم، دهان،سر، دست، پا، قد و قامت و ... به شمار می‌آورد:

نااڵینی بەربەیانی کەو و کۆتری شاخ و داخ دەنگی ژیانە، گیانە بە دڵدا دەکا عەبوور
شمشاڵە، تارە، پیانووە، گەر بیانوو ناگری ساقی کەردم کە پیاڵە، مەترسە

(همان: ۶۶)

ترجمه: ناله‌های صبحگاهی کبک و کبوترهای کوهی/ صدای زندگی است، جانا که از دل عبور می‌کند

صدای نی و تار و پیانو است، اگر بهانه‌جویی نمی‌کنی/ ساقی کرم کن پیاله را و نترس که خداوند بخشنده است.

جدول شماره ۳. میزان اهمیت شاخص‌های زیست‌محیطی در اشعار«آوات»

ردیف	شاخص‌ها	تعداد اشعار	محتوا	میزان اهمیت
۱	عشق به طبیعت	۸–۹	بهشت ، قربانی شدن و فداکاری	زیاد
۲	آثار جنگ			
۳	حوادث طبیعی	۱۴	باد، برف، سرما، طوفان، سیلاب، خزان پاییزی و سرمای زمستانی	خیلی زیاد
۴	شکار	۲	شدیداً مخالف شکار، موافق حق حیات برای همهٔ موجودات	خیلی زیاد
۵	اسارت حیوانات	۷	ملامت و سرزنش، مخالف ویرانی لانه و آشیانه و آزار و اذیت حیوانات	زیاد
۶	خاک، آب، هوا	۳	کامل‌ترین و بی‌نقص‌ترین شعر الگوی حفاظت از محیط‌زیست	خیلی زیاد
۷	آثار فناوری			
۸	تشخص بخشی	۳	گل‌ها و گیاهان را مشابه با اعضای بدن دانسته و به آن‌ها شخصیت و جان بخشیده	متوسط

۴ -۶- زندگی‌نامه «راوچی»

ملاکریم عزیز نژاد متخلص به «راوچی» (۱۳۰۵–۱۳۸۰) در روستای«سلامت» از توابع شهرستان بوکان دیده به جهان گشود. اولین استاد او پدرش«ملا حسن صیادی» بوده که الفبای زندگی و تحصیل را با ایشان آغاز نموده است.«راوچی» نیز همانند بیشتر شاعران هم‌دورهٔ خویش، تحصیل علم را در حضور فقها و استادان علوم دینی آغاز نمود. سپس برای ادامهٔ تحصیل راهی غربت شده و ابتدا در روستای «شوێ» در حومهٔ بانه و بعداً در «حلبچه» و «شهر زور» ساکن می‌شود. به علّت روشنگری و دشمنی با رژیم ستم‌شاهی پهلوی، سه سال زندان، آوارگی وزندگی غربت را تجربه کرده است. از نکات قابل توجه در زندگی وی عشق و علاقهٔ فراوان به طبیعت و شکار بوده است. تألیفات او *بڕەی شۆڕش* (لبخند انقلاب)، *دیوان شعر*، *شەواڕە*: مجموعه داستان، *خەرمانی گوڵان*» (خرمن گل)، نثر مسجع *دێرجامە* (مجموعه نامه‌نگاری‌ها و نقد ادبی و مقالات کنگره‌ها) است. مجموعه اشعار ایشان توسط فرزندش، کاوه عزیزنژاد جمع‌آوری و به نام (دیوان راوچی) چاپ‌شده است (راوچی،۱۳۹۲: ۲۲). نگرش شاعر در مورد محیط‌زیست چنین است:

۱ -۴- ۶- عشق به طبیعت،

راوچی یعنی شکارچی نمی‌تواند عاشق محیط نباشد و بدان عشق نورزد:

کەڕی سەوز و سوور و شینم ڕووگەی گوڕگاڵ و شینم

ئەوەی لێ دەگەڕێم هەوی نەخشی خوای لەسەر زەوی

(راوچی، ۱۳۹۲: ۳۱۲)

ترجمه: کوه‌های سبز و قرمز و گیاه رنگم/ قبله دوران کودکی و شیونم / نقش و نگار خداوندی درروی زمین هستی/ آنچه من دنبالش هستم، توهمانی.

۲ـ۴-۶- حوادث طبیعی

«راوچی» در شعرهایش نمونه‌هایی از قهر و حوادث طبیعی، که در آن زمان مردم منطقه و خصوصاً روستائیان با آن دست‌به‌گریبان بوده‌اند و در مواردی هم سبب نابودی و تلف شدن گیاهان، حیوانات و حتی خود انسان‌ها نیز شده‌اند را آورده است:

پایزە، بەستەڵەکە، وردە چرۆ هەڵدەوەرێ
بێ درۆ، چاو و برۆ، لێرە هەمووی چوونە دەرێ
ئێستە لەو ناوە نەگوڵ ماوە و نە دڵ دێتە دەرێ
چۆڵگەیە و کاکی بە کاکی نییە تێیدا نەفەرێ

(همان: ۳۰۳)

ترجمه: پاییز است، سرما و یخبندان است، و جوانه‌های درخت در حال ریزش هستند/ بدون اغراق و دروغ، چشم وابرو، همه ازاینجا بیرون رفته‌اند / در زمان حال و در این حوالی نه گلی مانده و نه یار و همدمی/ مانند بیابان است و خالی از موجودات و هیچ‌کس پیدایش نیست.

۳ـ ۴-۶- شکار و محیط‌زیست

او از دوران عجیبی سخن می‌گوید که همه تفنگ در دست دارند و یک گلوله ساچمه‌ای برای شکار پرنده کافی است:

سەردەمێ، دەم دەمی لاساری بوو نۆبەرەی بەرهەمی چەکداری بوو
ڕاو و ڕاویچکە بە باو و بڕ بوو چەپڵەر و لاوی خەنەک،مەل کوڕ بوو
کێ بە کێ، کەس لە کەس بوو ساچمەیەک بۆ مەلی بێکەس، بەس بوو

(همان: ۱۶۳)

ترجمه: روزگاری زمان و وقت لجبازی بود/ آغاز آزادی شکار و اسلحه بود/ از زیادی شکار و آمدورفت گردوغبار به‌پا شده بود/ مردم ناشی و جوانان اهمال‌کار، پرنده‌ها را می‌کشتند./ روزگار هرکی‌هرکی و هرج‌ومرج و بلوا بود/ تنها یک ساچمه برای پرندۀ تنها کافی بود.

۴ـ۴-۶- اسارت حیوانات

راوچی همانند شاعران هم‌دورۀ خویش، زندانی و اسیری را تجربه کرده بود، به همین دلیل از قفس و دام و اسیر نمودن حیوانات متنفر بود:

کوتی، لێرە بەندی، بەندم پۆڕی ناو تۆڕ و کەمەندم (همان: ۲۲۲)

ترجمه: گفت: در اینجا اسیر و زندانی هستم/ دُراج گیر افتاده در تور و کمند هستم.

تینی باڕووتی دەم و دڵ ڕووتان لان و هیلانی مەلانی سووتان (همان: ۱۶۳)

ترجمه: گرمای باروت اسلحۀ شکارچیان جوان و تازه‌کار/ لانه و آشیانۀ پرندگان را سوزاند.

۵ـ ۴-۶- آب، خاک و هوا

«راوچی» نسبت به خاک و آب میهن وفادار بوده و خاکِ میهن را پاکیزه و دور از هرگونه آلودگی دانسته و آب چشمه‌های وطن را شفابخش و درمان دردهای دل و درون به شمار آورده است.

کوردی ئەو خاکە پاکەم بێ کر و کاری چاکەم (همان: ۱۷۳)

ترجمه: کُرد آن خاک پاکیزه هستم/ بدون صنع و توان خوب هستم.

۶ـ ۴-۶- تشخّص بخشی

«راوچی» در شعرهایش با استفاده از صنعت ادبی تشخّص بخشی، زبان گفتار و روح و جان به مکان‌هایی مانند کوه و دشت و روستا و حیوانات می‌بخشد و پای درد دل‌ها و شکایات این موجودات نشسته و گوش دل به نظریات و خواسته‌های آنان فراداده، تا در صورت امکان بتواند در رفع مشکلات و کمبودها و پذیرفتن خواسته‌هایشان قدمی بردارد:

نەجاتی بوو کەرۆشکە شین هیوا بڕاو نەبوو لە ژین
لەگەڵ خوا کەوتە وتار گلەی هەبوو، نە یەک، هەزار
یا نەبووبام، یا وا نەبام ئەوەن چووک و ساوا نەبام

(همان: ۲۰۷)

ترجمه: رهایی یافت خرگوش آبی‌رنگ/ امیدش را به زندگی از دست نداد
با خداوند، شروع به گفتگو و سخن گفتن کرد/ گلایه داشت، گلایه‌های زیاد
یا من را نمی‌آفریدی، یا این‌گونه نمی‌آفریدی/ این‌قدر کوچک و ناتوان نمی‌آفریدی

۷ـ ۴-۶- حقوق حیوانات

در شعر زیر«راوچی» به طور روشن حق حیات و سهم زندگی آرام و بدون دغدغه را برای حیوانات خواهان است. او حیوانات را صاحب طبیعت و محیط‌زیست دانسته که باید از نقشه و طرح‌های شکارچیان و دشمنان در امان باشند:

مافی بەرچاوە هەمووی حەیوانات ژینی ئارامە، بە بێ سوور و سات
خاوەنی شاخ و هەرێم و ناون دوورە شاڵاوی پلانی ڕاون

(همان: ۱۶۳)

ترجمه: حق و سهم تمام حیوانات علنی و آشکار است/ زندگی آرام و بدون دغدغه و شلوغی دارد
صاحب کوه و منطقهٔ امن و اسم‌ورسم‌دار هستند/ از طرح و نقشهٔ حملهٔ شکارچیان دور و در امان هستند.

جدول شماره۴. میزان اهمیت شاخص‌های زیست‌محیطی در اشعار«راوچی»

ردیف	شاخص‌ها	تعداد اشعار	محتوا	میزان اهمیت
۱	عشق به طبیعت	۳-۴	عاشق و شیدای کوهستان- ستایشگر گل و گیاه و خاک میهن	خیلی زیاد
۲	حوادث طبیعی	۵	برف‌های سنگین و هوای سرد زمستانی- تهدید سیلاب‌ها و طوفان‌ها	خیلی زیاد
۳	شکار و محیطزیست	۴۰	دو دورهٔ کاملاً متفاوت، احتمالاً نقطه عطفی در زندگی سبب این تفاوت باشد.	زیاد
۴	اسارت حیوانات	۶	تنفر و انزجار از بند و دام و زندان	متوسط
۵	آب، خاک و هوا	۲	خاک میهن تمییز و پاکیزه- چشمه‌های وطن شفابخش	زیاد
۶	تشخص بخشی	۳	زبان سخن گفتن به خرگوش داده برای شکایت و راز و نیاز با خداوند- سفر خیالی	زیاد

۷	احترام به حقوق حیوانات)	۱	حق حیات و سهم زندگی آرام و بدون دغدغه برای حیوانات	متوسط

۷- نتیجه

در تجزیه وتحلیل متون شعری شاعران مورد بحث چندین مفهوم مثل عشق به طبیعت، تاثیر جنگ بر طبیعت، حوادث طبیعت، شکار، اسارت حیوانات، آلودگی آب، هوا و خاک، اثرات فناوری بر محیط، تشخص بخشی و حقوق حیوانات استخراج شد. برخی از این مضامین در شعر بعضی از شاعران غایب بود. در شعر قانع (حوادث طبیعی)، در شعر هیمن (تشخص بخشی و حقوق حیوانات)، در شعر راوچی (آثار جنگ و فناوری) و در شعر آوات (آثار جنگ، آثار فناوری و حقوق حیوانات) موردی یافت نشد (جدول شماره۵).

جدول شماره ۵. مقایسه میزان توجه و حساسیت شاعران نسبت به شاخص‌های زیست‌محیطی

شاعر	عشق به طبیعت	آثار جنگ	حوادث طبیعی	شکار	اسارت حیوانات	آب، خاک، هوا	آثار فناوری	تشخص بخشی	حقوق حیوانات	تعداد
هیمن	****	****	****	**	****	***	***	*	*	۷
قانع	***	***	*	***	****	***	****	****	****	۸
آوات	***	*	****	****	***	****	*	**	*	۶
راوچی	****	*	****	***	**	***	*	***	**	۷

**** = خیلی زیاد، *** = زیاد، ** = متوسط، * = ضعیف

اگرچه تفاوت‌های میان نگرش این شاعران به محیطزیست وجود دارد. اما این تفاوت بیشتر مرتبط با شدت و ضعف نگرش آن‌هاست. نه این‌که یکی مخالف طبیعت و محیطزیست و دیگری موافق آن باشد. در کل نگرش آنان به محیطزیست مثبت است دلایل این نگرش مثبت چنین است: شعر آگاهی‌دهنده و انتقادی نسبت به محیطزیست؛ این شاعران نسبت به شکار بی‌رویه، قطع درختان، یا آلودگی آب واکنش نشان داده‌اند، این نشان‌دهندۀ آگاهی اکولوژیک است.

در شعر هیمن عشق و علاقه به طبیعت و به عبارتی رمانتیسم طبیعت‌گرا بیشتر از قانع و آوات است. این علاقه با نظریۀ طبیعت دوستی فوتوان و دیدگاه زیست‌محیطی سبز تیره هماهنگ است. توجه به اهمیت جنگ و اثرات آن بر محیطزیست در شعر هیمن بیش از قانع است و این مفهوم در شعر دو شاعر دیگر غایب است. دلیل این امر شاید مشارکت بیشتر هیمن و قانع در کار سیاسی بوده باشد. هیمن و قانع در ایران و عراق آثار جنگ بر محیطزیست را دیده‌اند و آوات و راوچی بیشتر شاهد حوادث در محیط زندگی خویش بوده‌اند. حوادث طبیعی در شعر هیمن، آوات و راوچی زیاد و این امر در شعر قانع غایب است. این نشانه نگرش اکوسنتریک در نگاه این شاعران است. منع روشن و آشکار شکار حیوانات در اشعار آوات و قانع و راوچی هست (هرچند راوچی در مقطعی از حیات خویش شکارچی بوده و در دورۀ بعد از کار خود پشیمان شده است). این روش با نگرش فلسفی حق حیات حیوانات و نگرش تعادل اکولوژیکی سازگار است. هیمن چندین شعر مفصل در توصیف شکار خرگوش و گراز دارد.

منع اسارت حیوانات در شعر هیمن و قانع زیاد، در شعر آوات متوسط و در شعر راوچی کمتر است. این پدیده با پدیده اخلاق زمین سازگار است. آلودگی آب‌وخاک و هوا در شعر آوات خیلی زیاد و در بقیه زیاد است. این رویکرد با نگرش نظریۀ مکان هماهنگ است. اثرات تکنولوژی بر تخریب محیطزیست در قانع برجسته‌تر از بقیه است. دیدگاه قانع نسبت به مدرنیته واقع‌گرایانه

بوده و ضمن دیدن نکات مثبت آن، نکات منفی آن را موردنقد و نکوهش قرار می‌دهد. تشخص بخشی در شعر این شاعران برجسته است. این نکته نشان از نگرش اکوسنتریک در نگاه این شاعران است. حق زندگی حیوانات در شعر قانع برجسته است و این نکته با بحث بوم‌شناسی عمیق در ارتباط است.

در شعر این شاعران علاوه بر مفهوم رمانتیسم طبیعت گرا که در آن طبیعت به عنوان منبع الهام و زیبایی مد نظر است نشانه‌هایی از تفکرات عمیقتر نسبت به محیط زیست قابل تامل است. در همهٔ آنها حس تعلق به مکان به عنوان شبکهٔ معانی از فرهنگ و هویت دیده می‌شود و از تخریب مکانی توسط بیگانگان شاکی+اند.

در کل نظر شاعران کرد نسبت به محیطزیست متأثر از نگرش شخصی، محیط زندگی، نگرش سیاسی و اجتماعی آنان است. طبیعت دوستی و حس تعلق به مکان در همه آنان برجسته است. در بحث حقوق حیوانات قانع بسیار شاخص است و به وضوح از حق حیات آنان دفاع می‌کند. بیشتر آنان محیطزیست را در رابطه بازندگی و از زاویهٔ سیاسی اکوناسیونالیسم دیده‌اند.

منابع

ـ فارسی

ادیب‌راد، نرگس؛ یوسف‌فام، عالیه و جعفریه، مهناز (۱۴۰۰). «تأثیر زیست‌بوم‌های مختلف زمانی در اشعار سهراب سپهری و منوچهر آتشی از منظر نقد بوم‌گرا»، *فصلنامه محیطزیست و توسعهٔ پایدار*، سال ۹، ش. ۳، صص. ۱۶۶-۱۴۷.

پارسا پور، زهرا (۱۳۹۱). «بررسی ارتباط انسان با طبیعت در شعر»، *دوفصلنامهٔ ادب فارسی*، دورهٔ ۲، ش. ۱، صص. ۱۰۰-۷۷.

جعفری‌نیا، غلامرضا. (۱۳۹۸). «بررسی و تحلیل اثرات سرمایهٔ اجتماعی بر رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان در شهر بوشهر». *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، سال۱۰، ش. ۳۷، صص. ۱۵۰-۱۴۱.

حریری، نجلا (۱۳۹۶). *اصول و روش‌های پژوهش کیفی* (چاپ سوم). تهران: دانشگاه آزاد اسلامی.

صالحی، صادق (۱۳۸۹). «نگرش جدید نسبت به محیطزیست و مصرف انرژی». *فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، دورهٔ ۶ ش. ۲۰، صص. ۲۴۸-۲۲۵.

صالحی، صادق؛ کریم زاده، سارا. (۱۳۹۳). «تحلیل رابطه بین ارزش‌های زیست‌محیطی و نگرش‌های نوین زیست‌محیطی»، *فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، دورهٔ ۱۰، ش. ۳۷، صص. ۱۷۰-۱۵۳.

کارگر، محمدهادی؛ جعفری‌نیا، غلامرضا. (۱۴۰۱). «نظریه‌های جامعه‌شناسی و محیطزیست»، *مجموعه مقالات هفتمین همایش بین‌المللی مهندسی کشاورزی و محیطزیست با رویکرد توسعهٔ پایدار*.

کیان‌پور، معصومه؛ فیاضی، مریم سادات. (۱۳۹۶). «مضامین زیست‌محیطی در اشعار گیلکی بر اساس رویکرد نقد بوم‌گرا». *ادبیات پارسی معاصر*، سال ۷، ش. ۳، صص. ۶۹-۴۳

گیدنز، آنتونی. (۱۳۹۷). *جامعه‌شناسی*، ترجمهٔ: حسن چاوشیان، تهران: نی.

لارکین، پیتر و دیگران. (۱۳۸۴) *محیطزیست: دانش برای همه*. ترجمهٔ احمد جواهریان. تهران: علمی و فرهنگی.

مشهدی، علی (۱۳۹۲). *حق بر محیطزیست سالم*، تهران: میزان.

محرم‌نژاد، ناصر؛ تهرانی، مهناز. (۱۳۸۹). «مروری بر نظریه‌های اجتماعی و مدیریت محیطزیست». *نشریهٔ انسان و محیطزیست*، سال ۲۲، ش. ۱، صص.۱۱-۳.

نجیبی، اوین (۱۳۹۶). «جایگاه رسانه‌های ارتباط‌جمعی در آموزش نگرش و اخلاق زیست‌محیطی»، *فصلنامه مطالعات رسانه‌ای*، دورهٔ ۱۲، ش. ۳۷-۳۶، صص. ۱۰۰-۹۱.

وات، کنت. (۱۳۸۳). *مبانی محیطزیست*، ترجمهٔ عبدالحسین وهاب‌زاده. مشهد: جهاد دانشگاهی.

یلدز.کریم (۱۳۹۱) *کردها در عراق، گذشته ،حال، آینده*، ترجمهٔ سیروس فیضی، تهران: توکلی.

یزدانی، هیمن؛ شمس، علی. (۱۴۰۱). «عوامل اجتماعی و فردی مؤثر بر نگرش روستائیان شهرستان مریوان در خصوص محیطزیست»، *فصلنامه انسان و محیطزیست*، دورهٔ ۲۰، ش. ۳، صص. ۶۶-۵۱.

ـ کوردی

ئیمام زەنبیلی، سەیدکامیل (۱۳۹۸). *دیوانی آوات*، سەقز: خانی.

سیوەیلی، ڕێبوار(۲۰۲۰). *فەلسەفەی ئاکاری ژینگە پارێزی*، هەولێر: زەڕیاب و پایا.

شێخولئیسلامی موکری، سەید موحەممەد ئەمین(۲۰۰۸). *دیوانی هیمن*، سلێمانی: چوارچرا.

عەزیزنژاد سارەکوێستانی، کەریم(۱۳۹۲). *دیوانی ڕاوچی*، تاران: کوله پشتی.

کابولی، سەید موحەممەد (۱۳۸٤). *دیوانی قانع*، تاران: پانیذ.

- **English**

Dreik, wall. (2010) *The rise of green left, Inside the world wide ecosocialist movement*, Pluto Press.

Glotfelty, Cheryll., & Fromm, H. (Eds.). (1996). *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology*. University of Georgia Press.

Outley, Richard. (1973). *Is there a need for a new, an environmental ethic?* Proceedings of the XVth World Congress of Philosophy, 1, 205-210.

Taylor, Paul. (1986). *Respect for nature: A theory of environmental ethics.* Princeton University Press.

Tuan, Yi.Fu(1974). *Topophilia: A study of Enviromental perception, Attitudes and values*, Columbia University press.